

БУТИРІН Є. О.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
(Донецький державний університет
управління)

УДК 342.553(477)

ГРОМАДІВСЬКА ТЕОРІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У науковій статті досліджено громадівську теорію місцевого самоврядування. Визначено погляди німецьких, французьких, російських, австро-угорських учених другої половини XIX сторіччя. Проаналізовано боротьбу в науково-політичному середовищі Російської імперії у 60-х роках XIX ст. щодо місця та ролі самоврядування в системі самодержавної влади між прихильниками громадської (господарської) та державної теорій самоврядування. Доведено, що представники цієї теорії спробували обґрунтувати статус самоврядної громади – відмінного від держави суб'єкта права та наголосити на господарському змісті комунальної діяльності.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, територіальна громада, автономність, державна влада.*

В научной статье исследована общинная теория местного самоуправления. Определены взгляды немецких, французских, российских, австро-венгерских ученых второй половины XIX столетия. Проанализирована борьба в научно-политической среде Российской империи в 60-х годах XIX в. о месте и роли самоуправления в системе самодержавной власти между сторонниками общественной (хозяйственной) и государственной теориями самоуправления. Доказано, что представители этой теории попытались обосновать статус самоуправляющейся общины – отличимого от государства субъекта права и подчеркнуть хозяйственное содержание коммунальной деятельности.

Ключевые слова: *местное самоуправление, территориальная община, автономность, государственная власть.*

In the scientific article, the community-based theory of local self-government has been studied. The views of the German, French, Russian, Austro-Hungarian scientists of the second half of the 19th century have been determined. The struggle in the scientific and political environment of the Russian Empire in the 60s of 19th century in the place and role of self-government in the system of autocratic power between supporters of public (economic) and state theories of self-government is analyzed. It has been proved that the representatives of that theory tried to justify the status of self-governing community as different from subject state and emphasized the economic content of communal activities.

Key words: *local self-government, territorial community, autonomy, state power.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку державотворення та фінансово-економічної кризи в нашій країні гостро виникла потреба ефективного вирішення питань місцевого значення. Це спонукає суспільство та державу звернути свою увагу на розбудову ефективного діючого місцевого самоврядування.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд громадівської теорії походження місцевого самоврядування. Вивченням проблематики цього питання займалися класики теорії місцевого самоврядування Р. Гнейст і Л. Штейн, французький історик, соціолог і громадський діяч А. де Токвіль, німецькі вчені О. фон Гірке та В. Шеффнером та ін.

Еволюція та становлення системи місцевого самоврядування у світі пов'язані зі зростанням адміністративної, фінансової та судової самостійності середньовічних міст від центральної влади. Сьогодні у більшості розвинутих демократичних держав питання управління місцевими справами вирішуються як структурними підрозділами центральної державної влади, так і представницькими органами населення на певній території. Тому варто здійснити невеликий екскурс в історію виникнення наукового розроблення однієї з теорій місцевого самоврядування – громадівської теорії самоврядування.

Фундатори цієї теорії, на відміну від прибічників теорії вільної громади, не лише намагались обґрунтувати статус самоврядної громади – відмінного від держави суб'єкта права, а й акцентували увагу, як це мало місце серед російських науковців, на господарській складовій частині діяльності місцевого самоврядування.

У середині XIX ст. К. Г. фон Безелер (нім. Carl Georg Christoph Beseler) висловився за те, що народ, а не держава створює правовий строй, бо право походить від народного духу. Держава є нічим іншим як простою асоціацією, подібною до громади та будь-якого органу самоуправління. Звідси робився висновок, що компетенція самоврядування може докорінно різнитися від компетенції держави. Це можуть бути зовсім різні за внутрішньою та зовнішньою будовою асоціації. Суб'єктами права мають виступати не лише фізичні, індивідуальні особи, а й надіндивідуальні, соціальні організми. Зазначені погляди мали значний вплив на суспільні науки в цілому й на питання самоуправління зокрема. Його учень та послідовник Р. фон Моль (нім. Robert von Mohl) розвив цю ідею як у своїх поглядах на правову державу, так і в уявленнях щодо місцевого самоврядування.

Держава, на його думку, повинна визнавати за громадянами особисті та майнові права, а також створювати умови для вільної діяльності, необхідної для особистої свободи, свободи думки, совісті, пересування, прав на створення союзів. Населення живе в громадах і вся держава складається з громад. Отже однією з природних сфер людської діяльності є громада – осередок самоврядування, якому держава повинна забезпечити самостійність та сприяти в досягненні нею своїх цілей. Під самостійністю Р. фон Моль і розумів право громади вільно визначати обсяг і зміст цілей та досягати їх на певному просторі спільного життя [1, с. 22–53]. Щодо самих цілей, то це забезпечення первинних життєвих потреб людей: розбудова та утримання доріг; створення й утримання лікарень, будинків для бідних, навчальних закладів; прибирання населених пунктів; турбота про ринки; захист правопорядку; вирішення спорів, що виникають серед членів громади.

Проте серед людських потреб є й такі, які важко вирішити коштом лише однієї громади, зокрема релігійні культи, освіта вищих рівнів, тощо. У цьому разі знадобиться допомога вищих за ієрархією асоціацій, насамперед держави [2, с. 20–23]. І тут Р. фон Моль підкреслював, що за умов всієї самостійності громади її не треба протиставляти державі, ізолювати від неї, на кшталт «держави в малому», на чому наполягали прихильники «вільної громади». Самовизначення громади та свобода діяльності це значимі речі й дуже корисні, бо породжують відчуття колективізму та є запорукою зрілої поведінки. Проте існує вірогідність зловживання, вихід за межі природних цілей, створення перешкод для досягнення цілей спільних для всієї держави. Усі ці негаразди можуть бути вирішені органами самої громади, особливо загальним зібранням усіх членів, але цей запобіжник не такий надійний порівняно з можливостями, які є в розпорядженні держави, хоча з'являється загроза втручання держави в громадську справу. Такі протиріччя вирішуються прийняттям у державі загального закону, що визначає компетенцію громади її кінцеві межі.

Ще один учень К. Г. фон Безелера та поряд із Р. фон Модем один з основних його послідовників, історик права, професор Гейдельберзького університету О. фон Гірке (нім. Otto Friedrich von Gierke) [3, с. 350] також виступав на боці захисників свободи громади і

сформулював власне бачення громадської теорії самоврядування, зосередивши свою увагу на з'ясуванні природи громадських об'єднань. О. фон Гірке осучаснив та знову увів у науковий обіг ідеї на той час вже забутого Й. Альтузіуса [4, с. 350], запропонувавши власний концепт самоуправління [5, с. 650–651].

Відразу треба звернути увагу на те, що окремі дослідники не вважають О. фон Гірке прибічником громадської теорії, зауважуючи, що «у другій половині XIX ст. в межах учення про вільну громаду німецький учений О. фон Гірке в праці «Німецьке кооперативне право» обґрунтував так звану «товариську теорію самоврядування» [6, с. 204].

О. фон Гірке звернув увагу наукової спільноти на те, що самоуправління ґрунтується на товариських витоках, вільних від зазіхань держави та бюрократів. Було вказано на наявність двох моментів самоврядування: відокремлену від держави та існуючу незалежно від неї правову сферу, а також обов'язкову участь громадян у здійсненні публічної влади. На глибоке переконання німецького історика права, держава є не керуючим громадою та суспільством апаратом, а складником механізму соціальної взаємодії [7].

Поділяючи органістичне вчення щодо походження держави та громад (причому громад різних рівнів: місцевих, повітових, провінційних), О. Ф. фон Гірке розглядав їх соціальними організаціями, що мають самостійне та незалежне буття, будучи територіальними корпораціями. Наполягаючи на тому, що громада є соціальним організмом, О. фон Гірке вказував на притаманні їй риси – територіальна корпорація та особистий союз, а особливою сутністю громадської будови називав корпоративний союзний устрій, що ґрунтується на територіально-корпоративній природі. Отже, громади як такої (до появи поняття «корпорації») не існувало, а поняття «громада» було приховане в старому понятті «товариство» (*genossenschaftsbegriff*). А відтоді, як з'являється поняття «корпорація» (*koerperschaftsbegriff*), яке набуло свого вищого прояву в понятті «держава», поняття «громада» також постало в найбільш автентичному вигляді [8, с. 862].

Стосовно приватних союзів, зокрема професійних, комунальних, опікунських, станових, всіляких товариств, що діють на засадах самоврядності, О. фон Гірке також наполягав, що їм притаманне власне політичне обличчя. Проте вони не є справжніми общинами, бо позбавлені територіальної основи. Це союзи за домовленістю і політичний складник пов'язаний із професійними і господарсько-кооперативними елементами [9, с. 864].

Видатний австрійський політекономіст та державний діяч А. Е. Шеффле (нім. *Albert Eberhard Friedrich Schäffle*), відомий не лише як фахівець, що увів у науковий обіг термін «капіталізм», а й своєю фундаментальною чотирьохтомною працею «Будова і життя соціальних організмів», в якій на ґрунті органічної теорії суспільства були викладені критичні погляди на те, що в ті часи вважалося самоврядуванням. Австрієць вступив у полеміку з професором Берлінського університету Р. фон Гнейстом (нім. *Heinrich Rudolf Hermann Friedrich von Gneist*), чиє визначення самоврядування на той час було популярним серед науковців і навіть почало втілюватися на практиці в Пруссії. Поняття Р. фон Гнейста передбачало три речі, які в загальному слововживанні та науковій термінології означають установи самоврядування, зокрема передання владних державних функцій цивільним почесним посадовцям; об'єднання державних професійних посад із представницькими; заміщення державних посад через вибори з боку народних або професійних представників – все це не є самоврядуванням, а є суттю державного управління. Усе це три різні форми утворення державних органів поряд із домінуючою зараз формою заміщення бюрократичних професійних посад за допомогою урядових органів [10, с. 388].

Для того, щоб можна було вести мову про самоврядування А. Е. Шеффле наполягав на створенні місцевих самоврядних організмів у вигляді громад, проте вони повинні бути не лише простими частками держави, а й особливими громадськими тілами («*sociale koerper*»), підкореними загальним законам соціального розвитку.

А. Е. Шеффле сприймав державу єдністю волі та влади більш дрібних союзів, що складають його основу і віддзеркалюють сукупність місцевих інтересів та є допоміжними органами державної влади. Визнаючи зверхність державної влади та загальне політичне ке-

рівництво, австрійський науковець наполягав на свободі комунального життя. До речі, другий розділ четвертого тому монографії А. Е. Шеффле присвячений власне комунальному життю [11].

Розвиваючи вчення О. фон Гірке та А. Е. Шеффле стосовно того, що до складу одних соціальних організмів можуть входити інші та становити їх частину, не втрачаючи при цьому власного самостійного існування (як соціального організму), Г. Прейсс бачив у державі складний організм – сукупну особистість (Gesamtperson), до складу якої входять більш дрібні соціальні організми (Gliederpersonen) – громади, повіти, провінції, які будучи складниками цілого державного організму не втрачають якості особистості. Така будова системи не створює жодного протиріччя між єдністю громади (як члена більш високої спільності) та її власною особистістю. Проте інтегрованість громади (як самостійного організму в більш загальний організм) не може бути позбавлена зворотного впливу, що має свій прояв у вірогідності права контролю держави за внутрішнім життям громади [12, с. 226–227]. Діяльність громади (як самостійного організму) відбувається в межах її власних справ, а інституції державного організму – у межах передорученого кола справ.

Отже, така позиція, на відміну від його попередників О. фон Гірке та А. Е. Шеффле (які відокремлювали власні справи громади від передоручених), свідчить про певний вплив державної теорії на погляди науковця. Найбільшим авторитетом для Г. Прейсса в питаннях самоврядування був пруський реформатор Г. фон Штейн (нім. Heinrich Friedrich Karl Reichsfreiherr von und zum Stein).

У 60-х роках XIX ст. в науково-політичному середовищі Російської імперії розпочинається дискусія щодо місця та ролі самоврядування в системі самодержавної влади. Саме під час цього обговорення зійшлися у двобій прихильники громадської (господарської) та державної теорій самоврядування, протистояння стосувалось різних підходів до оцінки природи земського самоврядування.

Громадська теорія самоврядування на теренах Російської імперії мала багато своїх апологетів. Прихильник слов'янофільської ідеї професор В. Лешков, який здобував освіту в університетах Берліна, Лейпцига, Відня, творчо сприйняв погляди німецьких та австрійських юристів, запропонував теорію «громадського права» альтернативою існуючому «поліцейському праву». В. Лешков намагався вийти за межі дихотомії: приватне – публічне право, перетворивши її на трихотомію: приватне, державне та громадське право. Досягалося це завдяки виокремленню з «публічного» права «полісного» та подальшим визначенням «громадського права» – основи для самоврядування та одночасного сполученням місцевого самоврядування з самодержавством. Усе це можливо за умов розмежування неполітичної та політичної публічності [13]. Професор вважав, що кожна місцева громада є союзом, заснованим на єдності місцевих інтересів, на власному управлінні своїми спільними справами шляхом створення власної виборчої влади [14, с. 29].

Основи самоврядування та самодіяльності, як указував В. Лешков у своїй фундаментальній праці, є наріжним каменем руської історії, бо ядром самоврядування на Русі завжди була громада. Центр управління суспільством знаходиться не в уряді і не в губернському правлінні, а внизу в громаді, яка зветься «миром», «приходом», «селом», «містом». Тільки тут люди компетентно вирішують свої проблеми. Громада – це основна політико-юридична й управлінська структура, щодо суспільних відносин, які виникають у процесі здійснення самоврядування, що регулюється громадським (земським) правом [15, с. 86]. Водночас він не відокремлював громаду від держави, тому нормативною основою її діяльності, основою громадського права вважав державне законодавство. Проте не всі сприйняли його теорію. Так, Б. Чичерін, майже глузуючи, зауважував, що Лешков винайшов власну науку – громадське право, яке читає в університеті (як плід руської думки) [16, с. 129].

Критикуючи свого опонента, Б. Чичерін сам був далеко непослідовним. У своєму Курсі державної науки він зауважував, що в державному управлінні поєднуються державний і громадський елементи і виокремлення суто державної сфери з галузі приватних союзів призводить до визнання дуального витоку місцевого самоврядування: урядового та громад-

ського. Перше репрезентоване структурою державних посад, друге – місцевим представництвом [17].

Додамо, що Б. Чичерін поділяв ідею німецьких науковців щодо власних та перепоручених справ, які держава делегувала органам громадського самоврядування. Також він розглядає громаду кооперативним союзом, що передував виникненню держави.

Грунтовне розроблення основні положення громадівської теорії отримали в працях кн. О. Васильчикова, який, за твердженням історика земств Б. Веселовського, є одним із видатних земців, який оказав глибокий вплив на все сучасне йому земське покоління [18, с. 605].

На думку князя, від місцевого устрою миру (громади) залежить і весь склад руського суспільного життя [19, с. 523]. Під самоврядуванням пропонувалося розуміти такий порядок управління, за якого місцеві справи і посади вирішуються та заміщуються місцевими мешканцями – місцевими обивателями. Місцеве самоврядування – це політика, що має особливу ціль і особливу сферу діяльності. Йому протиставляється бюрократичний порядок управління, за яким ті ж справи і посади доручаються стороннім людям не внаслідок приналежності до місцевості, якою вони керують, а за вільним вибором і визначенням керівництва, уряду. Розділяючи державні й місцеві інтереси, О. Васильчиков уважав неприпустимим ситуацію, коли вони будуть вирішуватись одним і тим же органом управління. Бо в разі змішування функцій центральної і місцевої влади у всіх централізованих державах місцеві інтереси приносяться в жертву загальним і зовсім губляться [20, с. 1–5].

Обравши для порівняння систему самоврядування в Англії, адміністративну централізацію у Франції та станові установи Пруссії, О. Васильчиков показує, що кращою є та система, яка враховує державний інтерес та громадську користь і не приносить у жертву місцеві потреби заради загальних благ [21]. Формулювання видатним земцем чіткої межі самоврядування в системі публічної влади (концепт більш притаманний державній теорії) дозволили окремим дослідникам [22, с. 204] розмірковувати над тим, до якого табору віднести О. Васильчикова. Проте більшість науковців беззастережно відносять його до апологетів громадівської теорії [23, с. 408].

Певну інтегративну характеристику громадівської теорії можна знайти у працях відомого державознавця М. Коркунова, який зазначав, що ця парадигма виходить із протиставлення місцевої спільноти державі, громадських інтересів – політичним, вимагаючи щоб громада та держава переймалися лише власними інтересами [24, с. 489]. Як пізніше писав професор Л. Веліхов, зазначена дефініція обростала новими деталями: коло громадських справ завжди різниться від державних; громада є суб'єктом спеціальних прав, що належать громаді, а тому державне втручання в її справи неприпустиме; посадові особи самоуправління належать до громадських, а не державних агентів і репрезентують не державу, а громаду [25, с. 236].

М. Коркунов акцентував увагу на тому, що прихильники громадівської теорії самоврядування розрізняли в компетенції органів місцевого самоврядування власні справи та справи, що були передані їм державою. Проте окремі з них, як О. фон Гірке, наполягали на звуженні цих делегованих державою справ. Хоча такі справи належать до компетенції органів самоврядування, а їхня діяльність заступає собою діяльність органів держави [26, с. 366–369].

Свій доробок у розвиток громадівської теорії внесли й представники української політико-правової думки. Тут треба звернути увагу на працю М. Драгоманова «Історична Польща і Великокоруська Демократія», у якій автор сформулював концепт громадського соціалізму – «федерацію вільних громад», а також низку принципів, за якими повинна діяти локальна демократія, зокрема врахування національних особливостей кожної місцевості; самоврядування громад і областей у розбудованій знизу вгору політично вільній державі; свобода всіх «живих складників частин народу»; взаємозалежність політичної свободи та місцевого самоврядування [27].

У Проекті основ статуту Українського товариства «Вільна спілка» – «Вольный союз» М. Драгоманов обґрунтовує ідею політичної децентралізації, основою якої має стати місце-

ве (громадське (сільське і міське), волосне, повітове, обласне) та державне самоврядування. Самоврядування має бути представлене сходами або ж вибраними зборами, перед якими повинні бути відповідальні всі службові особи, крім суддів, становище яких має бути визначено особливо [28, с. 126–129].

Друга половина XIX ст. стала добою, коли на Галичині почав поширюватися громадський рух щодо створення спілок та об'єднань. У свою чергу, це викликало зацікавленість видатного громадського діяча та мислителя І. Франка, який закликав до перетворення первинних суспільних одиниць на свідомі своїх інтересів та можливостей самоврядні громади. І. Франко не поділяв поглядів радикальних революціонерів стосовно того, що шляхом насильницького перевороту можна ошчасливити народ прищепивши йому чужі ідеї, які не коріняться у національній історичній свідомості. Піднести народний добробут можливо лише знизу зусиллями громади, яка за допомогою інтелігенції має піднятися на вищий ступень освіченості, організованості і культури праці [29, с. 7–29].

Майбутнє суспільства І. Франко бачив в утвердженні справжнього народовладдя – реальної, а не формальної демократії. Справжнє народовладдя передбачає певні критерії. Народ реалізує свою владу через громади, які здійснюють всі функції управління суспільством: господарсько-економічну; культурно-освітню; судову. Представницькі органи утворюються на рівні вільного союзу громад. Усі обрані громадою управлінці залишаються їй підзвітними. Новий соціально-справедливий устрій повинен спиратися на якнайширше самоврядування громад, повітів і країв, що складаються з вільних людей та об'єднаних між собою вільною федерацією, яка ґрунтується на солідарності інтересів, відсутності політичного тиску згори на народ. Щодо народу, то він знизу сам керує собою, працює сам на себе, сам освічується й сам захищається [30, с. 175].

У своїй праці «Чого хоче Галицька робітницька громада?» І. Франко наполягав, що проблеми громад містяться як у середині їх самих, так і в зовнішніх впливах (недостатній рівень політичної освіти, нечіткість законодавства, значний вплив державної влади на прийняття місцевих рішень). Найліпше те, що самі громади навчаються лучитися докупі і вправляються у своїх ділах без жодних сторонніх товчків та розпоряджень, без жодного начальства [31, с. 153–158].

Як уже зазначалось, не всі поділяли громадівський підхід до місцевого самоврядування. До вад цієї теоретичної конструкції можна віднести те, що її апологети достатньо часто змішували самоврядні громади з приватноправовими організаціями (громадськими, господарськими тощо). Це можна спостерігати в окремих працях І. Франка, який приділяв значну увагу заробітним і господарським товариствам, рільничим спілкам, громадських шпихлірів, просвітницькій організації [32].

Також певні аспекти теорії носили абстрактний і навіть ідеалістичний характер і багато в чому не відповідали реаліям суспільних відносин. Одним із головних зауважень, що висувалось критиками теорії, є неспроможність скласти перелік справ, що належать до виключної компетенції місцевого самоврядування та не збігаються зі справами державного управління. Окрім того, важко було довести первинність громади щодо держави, бо визначення громади та самоуправління відбувалося за допомогою такого феномена, як «держжава», тому важко уявити існування одного без іншого.

Нездатність пояснити ці суперечності в межах громадівської парадигми призвела до появи нового концепту, де акценти змістилися у бік держави.

Список використаних джерел:

1. Mohl R. Encyklopedie der Staatswissenschaften. Tuebingen: Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung, 1872. S. 22–53.
2. Mohl R. Encyklopedie der Staatswissenschaften. Tuebingen: Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung, 1872. S. 20–23.
3. Gierke Otto Friedrich von. Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin: Weidmann. 1868. 1046 p.; Gierke O. von. Die Genossenschaftstheorie und die deutsche Rechtsprechung.

Berlin: Weidmann. 1887. 1092 p.; Girke O. von. Johannes Althusins und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien. Breslau: Verlag von Wilhelm Koebner. 1880. 350 p.

4. Див.: Girke O. von. Johannes Althusins und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien. Breslau: Verlag von Wilhelm Koebner. 1880. 350 p.

5. Girke O. von. Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin: Weidmann. 1868. S. 650–651.

6. Олейник Н., Мирошников Е. Основные теории местного самоуправления в российской и украинской конституционно-правовой науке. Научные ведомости Белгородского государственного национального исследовательского университета. Серия Философия. Социология. Право. 2012. 8 (127) Вып. 20. С. 204.

7. Girke O. von. Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin: Weidmann. 1868. S. 650.

8. Gierke O. Das deutsche Genossenschaftsrecht. Bd. II.: Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung. 1873. S. 862.

9. Gierke O. Das deutsche Genossenschaftsrecht. Bd. II.: Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung. 1873. S. 864.

10. Schaeffle A. Bau und Leben der socialen Koerpers. Bd. IV. Tuebengen: Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung. 1878. S. 388.

11. Див.: Schaeffle A. Bau und Leben der socialen Koerpers. Bd. IV. Tuebengen: Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung. 1878. Abs. II.

12. Preuß H. Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Berlin: Verlag von Julius Spinger. 1889. S. 226–227.

13. Див.: Лешков В. Русский народ и государство: история русского общественного права до XVIII века. Москва: Универ. тип. 1858.

14. Лешков В. Опыт теории земства и его земских учреждений по Положению 1864 года января 1. Москва: Универ. тип. 1865. С. 29.

15. Лешков В. Русский народ и государство: история русского общественного права до XVIII века. Москва: Универ. тип. 1858. С. 86.

16. Чичерин Б. Воспоминания: Московский университет. Земство и Московская дума. Москва: М. и С. Сабашниковых, 1934. С. 129.

17. Див.: Чичерин Б. Н. Курс государственной науки. Москва: Типо-литогр. Т-ва И. Кушнеревъ и КО. 1894. Ч. 1: Общее государственное право. 481, V с.

18. Веселовский Б. История земства за сорок лет. В 4 т. Санкт-Петербург: Изд. О. Поповой. 1911. Т. IV. С. 605. (Т. 4: VIII, 696, 104, XXXII).

19. Васильчиков А. О самоуправлении: сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. В 3 т. Санкт-Петербург: Тип. Эд. Праца. 1872. Т. II. С. 523.

20. Васильчиков А. О самоуправлении: сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. В 3 т. Санкт-Петербург: Тип. Г. Мюллера. 1869. Т. I. С. 1–5.

21. Васильчиков А. О самоуправлении: сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. В 3 т. Санкт-Петербург: Тип. Г. Мюллера. 1869. Т. I. С. X.

22. Петухов Р. Местное самоуправление: опыт теоретического осмысления А. И. Васильчиковым и современные реалии // Труды Института государства и права РАН. 2011. № 3. С. 83; Олейник Н. Н., Мирошников Е. В. Основные теории местного самоуправления в российской и украинской конституционно-правовой науке. Научные ведомости Белгородского государственного национального исследовательского университета. Серия Философия. Социология. Право. 2012. 8 (127) Вып. 20. С. 204.

23. Государственный строй монархической России: реалии, проекты, идеи, споры / Рук. авт. кол. и отв. ред. Ю. Л. Шульженко. Москва: МАЭП. 2008. 415 с. С. 408.

24. Коркунов Н. Русское государственное право. Т. II. Часть особенная. Изд. 6. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича. 1909. IX, 739 с.

25. Велихов Л. Основы городского хозяйства. В 2 ч. Москва, Ленинград: Госиздат. 1928. Ч. 2. С. 236.

26. Коркунов Н. Русское государственное право. Т. II. Часть особенная. Изд. 6. Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича. 1909. С. 366–369.

27. Див.: Драгоманов М. Историческая Польша и Великорусская Демократия. Отпечатки из: Вольное слово, пересм. и доп. Женева: Тип. «Работника» и «Громады». 1881.
28. «Вільна спілка» – «Вольный союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова / переклад Т. Андрусяка. Цит. за: Андрусяк Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). Львів: Світ. 1998. С. 126–129.
29. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця. Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1979. Т. 22. С. 7–29.
30. Франко І. Що таке громада і чим вона повинна бути? Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1985. Т. 44. Кн. 1. С. 175.
31. Франко І. Чого хоче Галицька робітницька громада? Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наук. думка. 1985. Т. 44. Кн. 1. С. 153–158.

ГОДОВАНИК Є. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
та публічного адміністрування
(Маріупольський державний
університет)

УДК 347.77(045)

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Статтю присвячено проблемам визначення теоретико-методологічних аспектів дослідження ефективності конституційно-правових норм як загальнотеоретичної та практично-прикладної категорії, що розглядається фундаментальною основою розроблення та ухвалення якісних та дієвих нормативно-правових актів відповідними компетентними суб'єктами конституційної правотворчості.

Ключові слова: конституційно-правова норма, правова система, конституційне право, ефективність, якість правотворчості.

Статья посвящена проблемам определения теоретико-методологических аспектов исследования эффективности конституционно-правовых норм как общетеоретической и практически-прикладной категории, что рассматривается фундаментальной основой разработки и принятия качественных и эффективных нормативно-правовых актов соответствующими компетентными субъектами конституционного правотворчества.

Ключевые слова: конституционно-правовая норма, правовая система, конституционное право, эффективность, качество правотворчества.

The article is devoted to the problems of determining theoretical and methodological aspects of the research of the effectiveness of constitutional law norms as a general theoretical and practical-applied category, which is considered as the fundamental basis for the development and adoption of qualitative and effective normative legal acts by the relevant competent bodies of constitutional law-making.

Key words: constitutional law norm, legal system, constitutional law, efficiency, quality of lawmaking.

